

Egy kényszerintézkedés múltja és jelene

Röviden az előzményekről

A szigorított őrizet relatíve határozatlan tartamú szabadságvesztés jellegű kényszerintézkedés, melyet a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés letöltése után hajtanak végre valamely büntetésvégrehajtási intézetben.

Az első határozatlan időtartamú jogintézmény az 1913. évi 34-es törvény-cikktől datálható. A dologház intézményét ugyanis a közveszélyes munkakerülők megbüntetésére ekkor vezették be. E határozatlan időtartamú jogintézmény nem lehetett se 1 évnél rövidebb, se 5 évnél hosszabb. A bíróság dologházba utalhatta a munkakerülőt, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett ezt szükségesnek tartotta. Megjegyzendő, hogy a bírói gyakorlat ritkán élt ezzel a büntetési lehetőséggel.

A következő ilyen jellegű jogintézmény az 1928. évi X. számú törvénnyel lett bevezetve. Ez a II. Büntető Novella néven ismert törvény határozatlan tartamú szabadságvesztés kiszabása nélkül utalta szigorított dologházba azt a megrögzött büntettest, „aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetett követett el üzletszerűen, vagy pedig a bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat”.

A szigorított dologház legrövidebb tartama 3 év volt, de életfogytig tartó fegyház helyett is alkalmazták. Ez az intézkedés kizárt minden nevelési elvet, elsődlegesnek tartotta az elítélt „ártatlanná tételét, társadalomtól való elszigetelését”. A szigorított dologházból a fogvatartott 3 év eltelté után feltételesen szabadulhatott, ha arra érdemessé vált. Ha az elítélt a feltételes ideje alatt erkölcstelen, iszákos, dologkerülő életet élt, a bíróság visszautalta a szigorított dologházba (és újabb 5 évig nem volt szabadságra bocsátható), ellenkező esetben szabadulása véglegessé vált.

A röviden leírt két jogintézmény nem tekinthető a szigorított őrizet jogelődjének. Vannak hasonló elemei, mint a határozatlan időtartam és az ideiglenes elbocsátás, de a végrehajtás célja és maga a rezsim jól mutatja a különbözőséget.

A felszabadulás után hosszú időn keresztül élt az a nézet, hogy a szocialista társadalom építésének előrehaladásával csökken a bűnözés, hiszen megszűnnek azok az okok, amelyek ebbe az irányba hatnak. A jog mint eszköz is egyre kisebb szerepet kap majd a bűnözés visszaszorításában.

A 60-as évektől kezdődően aztán egyre világosabbá vált, hogy ez a nézet tarthatatlan. Fel kellett ismerni, hogy egyfelől szocialista viszonyok között is létező valóság a bűnözés, másfelől, bár a bűnözést megszüntetni nem tudja, továbbra is szükség van a büntetőjogra, hogy azt megfelelő keretek közé szorítsa. Ez a felismerés vezette a törvényhozót arra, hogy 1974-ben megalkossa a 9. törvényerejű rendeletet a visszaeső bűnözők hatékonyabb visszatartása, a társadalom fokozottabb védelme érdekében.

Az öntevékeny szervezet megbeszélése

1974. július 1-én lépett hatályba ez a jogintézmény, végrehajtására pedig a Sopronkőhidai Fegyházat jelölték ki. A végrehajtás szabályait részletesen a 109/1975. számú Igazságügyi Miniszteri Utasítás, valamint országos parancsnoki utasítások írták elő.

A szigorított őrizetek számának nagyarányú növekedése 1977-től szükségessé tette, hogy a Váci Bv. Intézet is hajtson végre ilyen intézkedést. 1979. július 1-ig a váci intézet személyi állományának különbb gondot nem jelentett a végrehajtás, mert a szigorított őrizetek a fegyház szabályai szerint töltötték büntetésüket. Az őrzés, a mozgatás, a bánásmód, az elhelyezés körülményei, az adható kedvezmények köre mind a fegyház fokozatnak felelt meg, csupán az elítéltek elkülönítését kellett megoldani és néhány jogszabályban meghatározott nevelési feladatot végrehajtani.

A jogalkotó a szigorított őrizetet az 1978. évi IV. törvényben módosított formában ugyan, de fenntartotta és az intézkedések körébe utalta. Ugyanakkor a Büntető Törvénykönyv 78. szakasza az elrendelés feltételeit az előző törvényerejű rendelethez képest megszigorította.

A szigorított őrizet végrehajtását a Btk-n kívül számos jogszabály rendezi, így többek között az 1979. évi 11. tvr. 90–91. szakasza, a 2/1980. IM. számú rendelettel módosított 8/1979. IM. számú rendelet 135-től 138-ig terjedő szakasza, a 101/1981. IM. számú utasítás, valamint az 1982. január 7-én kelt módszertani útmutató.

Az igazságügyminiszter elvtárs utasítása szerint mindazok a férfi elkövetők¹ a Váci Bv. Intézetbe kerültek, akiknek a bíróság a szigorított őrizetét is elrendelte. Másképpen fogalmazva: a szigorított őrizetes alapbüntetését is intézetünkben volt köteles letölteni elkülönített körleten, fokozatának megfelelő végrehajtási szabályok szerint.

Bár intézetünk rendelkezett bizonyos tapasztalatokkal a szigorított őrizet végrehajtása terén, az új körülményekre való átállás nem volt zavartalan.

¹ Ettől kezdve a szigorított őrizetes nők szabadságvesztés-büntetésüket a Kalocsai Bv. Intézetben töltik. Miután számuk elenyészően csekély (körülbelül 25 fő) és személyes tapasztalatokkal velük kapcsolatban nem rendelkezem, e helyt róluk nem írok.

Az intézet építészeti megoldásaiból, technikai felszereltségének hiányaiból adódóan komoly gondot okozott a különböző fokozatú fogvatartottak elkülönítése, továbbá néhány, jogszabályban meghatározott követelmény teljesítése. Így többek között nehéz volt megoldani a zárkaajtók nyitvatartását, a körleten belüli szabad mozgást, megfelelni az eddigieknél szélesebb körű kulturális és sportolási kívánalmaknak úgy, hogy az a biztonságos őrzést ne veszélyeztesse.

Az objektív okok mellett a zavartalan átállást szubjektív tényezők is akadályozták. Az őrség évtizedeken keresztül a szigorú fegyházrendszi követelményeihez szokott, és nehezen tudta elképzelni, hogy a szigorított őrizetek körleten belüli szabad mozgása a biztonság veszélyeztetése nélkül megvalósítható. A szigorított őrizetek számára szélesebb körben hozott kedvezmények (a rövid tartamú eltávozás, a látogatók havonkénti fogadása, a korlátlan levelezés stb.) a nevelők körében is aggályt ébresztett.

Az átállás vonatkozásában nemcsak a személyi állomány egy részének hozzáállása jelentett gondot, hanem a szigorított őrizeteket töltők többségének magatartása is. A jogszabályok hatálybalépésével egyidejűleg szinte követelték jogaik gyakorlását, ugyanakkor adva volt egy intézet, ahol sem a tárgyi, sem a személyi feltételek nem voltak teljességgel megfelelőek.

Az intézet vezetése tisztában volt azzal, hogy az új feladatokra való áttérés az állomány minden tagjától fokozott erőfeszítést igényel, de azt is fel tudta mérni, hogy a tárgyi feltételek fokozatos megteremtésével, a meglévő személyi állomány kellő felkészítésével, valamint a felügyeleti szervek segítségével a testület meg tud felelni a jogszabályokban meghatározott új végrehajtásnak. A személyi állomány viszonylag rövid idő alatt elsajátította az új ismereteket és megkezdődött a fogvatartottak átcsoportosítása Sopronkőhidárol.

Az új jogszabályok megjelenésének időpontjában a Váci Bv. Intézetben 130 elítélt töltötte szigorított őrizetét. Az 1980-as év végén elsősorban az átszállításokból adódóan közel 600-ra emelkedett a szigorított őrizeteket töltők száma. 1981 végén pedig megközelítette, sőt — több esetben — el is hagyta a 700 főt. Ennek jelentős részét azok tették ki, akiknek ideiglenes elbocsátását megszüntette a bíróság.

A nyolcvanas évek elejét tehát lassú átalakulás jellemezte. Nem sikerült megtalálni azt a szervezeti keretet, amely jól szolgálta volna az őrzési, nevelési, munkáltatási célokat. Jelentős változást hozott 1982-ben a szigorított őrizet végrehajtására kiadott Módszertani Útmutató, amely a jogszabályi előírásoknak megfelelően gyökeres változást hozott a szervezet belső életében

Szigorított őrizet Vácott

A rezsim kialakítása szempontjából fontos tényezővé vált az izoláció mértékének meghatározása, s vele párhuzamosan azoknak az intenzív nevelési elképzeléseknek a megvalósítása, melyek nem állnak ellentmondásban a biztonság követelményével. El kellett érni egyfelől, hogy az intézetben belüli életforma — számos ellentmondása ellenére is — közelebb kerüljön a társadalomban szokásos viselkedésmódhoz és magatartásformákhoz, másfelől, mivel a szigorított őrizetek többsége bűnöző életmódot folytató antiszociális személyiség, módot kellett adni a nevelés sűrűn jelentkező kudarcainak megoldására, szigorúbb fegyelmező lehetőségek biztosításával.

Felmérést végeztünk az alapítéletet töltő elítéltek és a már szigorított őrizeteket töltő fogvatartottak között. Arra a sajnálatos eredményre jutottunk, hogy a vizsgáltak mindössze 20 — 25%-a tart kapcsolatot a családjával, 30 — 35%-a már csak levelet küld haza, a család nem tekinti ténylegesen hozzátartozónak. Végül a fog-

Szabad idő a körleten

Egy zárka a sok közül

vatartottak 40—50%-a szabadulása után teljesen gyökértelen, mert szabadságvesztés-büntetésének letöltése közben laza családi kapcsolata is megszűnt.

A bíróság az ideiglenes elbocsátás elbírálásakor mérlegeli, hogy megnyugtatóan biztosított-e az őrizetes munkába állítása, valamint lakhatási lehetősége. Ezért az őrizetesek túlnyomó többsége minden lehetőt megtesz, hogy munkahelyet keressen valamely nagy állami vállalatnál és lakni tudjon annak munkásszállásán. Az esetek nagy részében ez a törekvésük egybeesik az utógondozás, a pártfogó-felügyelet céljával is. A felmérés értékelése után úgy láttuk, hogy mivel a szabadulók zöme munkásszálláson szeretne elhelyezkedni, a szigorított őrizeti rezsim életterét közelíteni kellene a munkásszállásokon szokásos életkörülményekhez.

A vizsgálat során kiderült, hogy az őrizetesek nagyobb része jól alkalmazkodik az intézetben kialakult életrendhez, a kisebb rész azonban magatartásával, munkahelyi fegyelmeivel veszélyeztetné a kialakítandó szervezet zavartalan működését. Így ezt a csoportot nem lehet szabadabb körülmények közé helyezni, az őrizeti rezsim kialakításánál ezeket a fogvatartottakat külön kell kezelni.

A rendező elvek illetén tisztázása után az intézet vezetése kialakította az öntevékeny szervezeti keretek között működő szigorított őrizeti körletet. A nevelési szolgálat a többi szolgálati ággal együttműködve elkészítette a szervezet Működési Szabályzatát, figyelembe véve és a helyi sajátosságoknak megfelelően továbbfejlesztve az egyhébb fokozatú intézetekben működő öntevékeny szervezetek tapasztalatait.

Az öntevékeny szervezet működése előnyös feltételeket biztosít a körleteken belüli élet önálló szervezéséhez, de a társadalmi együttélési szabályok gyakorlásához is. Az öntevékenység kis közösségeken keresztül valósul meg, melynek alapja a jól kialakított zárkaközösség. A szigorított őrizetesek körleten belüli irányítását nem az őrség tagjai, hanem a nevelők irányítása alatt álló segédfelügyelők látják el 14—24 órás szolgálati rendben. A segédfelügyelőket a nevelők, a pszichológus, az őrség vezetői véleményezik, illetve választják ki.

Az őrizetesek körében is végeztünk szociológiai felmérést, hogy a jelöltek közül kit fogadnának el közösségvezetőnek. A közösség véleménye szinte minden esetben egyezett a nevelők és a pszichológus véleményével. A kiválasztásnak ezt a módját fontosnak tartottuk, mert nem akartuk, hogy úgynevezett kápórendszer alakuljon ki az öntevékeny szervezet égisze alatt, veszélyeztetve a közösségi légkört.

A segédfelügyelők közössége mellett működik a sport- és kulturális életet irányítók, valamint az anyagi ellátást és az egészségügyi feladatokat végzők közössége. Ez utóbbiak választott testületek, melyek tevékenységét a közösségveze-

tők tanácsa koordinálja és ellenőrzi. Csak a belső élet lényeges pontjait szabályoztuk, nehogy akadályozzuk a szervezet egészséges működését.

A körlet csoportvezető nevelője irányítja az öntevékeny szervezetet a nevelők és a közösségvezetők tanácsán keresztül. Az anyagi feladatokat nyolcórás szolgálati rendszerben dolgozó főfelügyelő látja el.

A körlet külső falait és belső folyosóit az őrszolgálat videotechnikával felügyeli, kilenc ipari tévékamera négy monitoron ellenőrzi a körletet. A kamerák képkiválasztását automatika vezérli, de ennek kikapcsolása egy terület hosszabb megfigyelését is lehetővé teszi. A szervezet kétéves működése alatt rendkívüli esemény ezen a körletrészen nem történt.

A körlet belső komfortja egy közepesen felszerelt munkásszálláshoz hasonlítható, tehát lényegesen jobb, mint az intézmény más részén. Az elítéltek kulturális-jóléti alapjából minden zárka kapott televíziót, a műsorok láthatását nem korlátozzuk, de a kétműszakosok zárkájában biztosítjuk a 8 órai pihenést. Az őrizetesként hetente szerezhetik be a szükségesletti cikkeket, és a megvásárolt élelmet a folyosón elhelyezett hűtőszekrényben tárolják. A körlet éttermében az étel a közétkeztetésben szokásos módon kerül kiosztásra. A zárkákat, folyosókat díszítik képekkel, virágokkal. Az igényesebbek rendbe tehetik ruházatukat a vasalóasztalon.

Ezek a dolgok látszólag jelentéktelenek, de a fegyház szigorú szabályai után a szabadulás utáni életformát előlegzik. E körletrész rendje és fegyelme messze a legjobb. Egy súlyos fegyelmi fenyítés itt az öntevékeny szervezetből való kikerülést jelentheti.

Az őrizetesként egyharmada közösségellenes magatartása vagy szökési szándéka miatt nem kerülhet az öntevékeny szervezeti körletre. Ezeket a fogvatartottakat külön körletrészen helyezük el. Belső életüket a hivatásos állomány irányítja. A zárkák komfortja alacsonyabb, mint az öntevékeny szervezeti körleten. A napirend kötöttebb, szigorúbb. Itt például munka után nincs engedélyezve csendespihenő. A körletből való kikerülés lehetősége viszont minden őrizetes számára adott, ha huzamosabb ideig jól viselkedik. Az öntevékeny szervezetbe jutásról — a közösségvezetők tanácsának javaslatára — a nevelők döntenek.

Sok kritika éri ezt a rendszert, mert az itt elhelyezett őrizetes jogi helyzete azonos az öntevékeny szervezetben lévőével, de életkörülményei egészen mások. Véleményem szerint az intézet biztonsága, a szigorított őrizet hatékonyabb működtetése érdekében a fent említett különbséget fenn kell tartani. A szigorított őrizeti körlet nem öntevékeny formájának megszüntetésére akkor kerülhet sor, ha az ott elhelyezettek összetétele kedvezőbben alakul.

Megoldásra váró feladatok

A szigorított őrizet 1974-es hatálybalépése után az őrizetesként száma először intenzíven növekedett, majd az 1978. évi IV. törvény életbelépésével stagnálni, 1982-től pedig erősen csökkeni kezdett. Mivel a bírói gyakorlat egyre ritkábban szabott ki szigorított őrizetet, és egyre több ideiglenes elbocsátást foganatosított, az alapítéletet töltők és az őrizetesként száma az évek során a következőképpen alakult: 1979-ben 1649, 1980-ban 1410, 1981-ben 1201, 1982-ben 1125, 1983-ban 1076, 1984-ben 1046 elítélt volt Vácott. Amíg 1979-ben 799 ember töltötte az alapítéletét és 850 ember az őrizetét, addig 1984-ben 389 volt az alapítéletet töltők és 633 volt az őrizetet töltők száma.

1985 nyarán a szigorított őrizetet töltők 53%-a tölti visszavont őrizetét intézetünkben, 37%-a pedig ideiglenes elbocsátás előtt áll. A 820 visszavont őrizetes-

ből 668 ember újabb bűncselekmény elkövetése miatt, 132 ember pedig a pártfogó-felügyelet szabályainak megszegése miatt került újból hozzánk.

A fenti szám adatok az alábbi feladatok megoldására hívják fel a figyelmet:

— a szigorított őrizet alatt növelni kell a nevelőmunka hatékonyságát,
— a rezsimen belül ki kell alakítani azokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyekről a lehető legjobb eredmény várható,

— a szabadulásra való felkészítés több valós támpontot adjon az elhelyezkedéshez, azaz javítani kell a pártfogó-felügyelettel kialakulóban lévő információ-cserét,

— az ideiglenes elbocsátásra tett javaslatok valóságos emberi tulajdonságokat kell hogy tartalmazzanak, ha érdemi módon akarják segíteni a bv. bíró munkáját,

— emelni kell a nevelési programok színvonalát, általánossá kell tenni a több irányú pedagógiai megközelítéseket, kerülni kell a semmitmondó, sablonos, az őrizetes számára végrehajthatatlan feladatmeghatározásokat,

— a nevelők irányításával a felügyelet és a munkáltató közt olyan tartalmas munkakapcsolatot kellene kialakítani, melynek során figyelemmel lehetne kísérni az őrizetes intézetben belüli magatartását, munkateljesítményét, és az ezekben történő változásokat.

A büntetésvégrehajtási munka hatékonyságát ugyanúgy nem lehet a visszaesők számával mérni, mint ahogy nem lehet a pedagógia csődjének nevezni az általános iskolában meglévő 3—5%-os osztályismétlést. A szigorított őrizetesek többször megmértek és többször könnyűnek találtak Justiciá² mérlegén. Ritkán fordulnak kegyelemért, általában elfogadják a társadalom ítéletét. A szigorított őrizet első két éve minden őrizetes számára az esély időszaka, amikor minden erejét összeszedve igyekszik megfelelni a követelményeknek, remélve, hogy a bíró mérlegeli a munkáját, viselkedését és ideiglenesen elbocsátja. A büntetésvégrehajtási gyakorlat szempontjából ezek az emberek viszonylag könnyen kezelhető csoporttá válnak, akiből létre lehet hozni az öntevékeny szervezeti rezsimet, a pedagógiai elképzelések megvalósítására, a szabad élet normáinak begyakorlására.

A Bv. Országos Parancsnoksága 1984-ben végrehajtott vezetésvizsgálata során ellenőrizte és értékelt a szigorított őrizet végrehajtásának kialakult rendszerét és eredményeit. Megállapították, hogy a Váci Büntetésvégrehajtási Intézetben a szigorított őrizet végrehajtására tett intézkedések jól szolgálják a Btk-ban megfogalmazott célkitűzéseket, a kialakult rezsim alkalmas a nevelési célok megvalósítására, de ugyanakkor létfontosságú a személyi és tárgyi feltételrendszer további javítása. Magas a visszavont őrizetet töltők száma, sokan követnek el újabb bűncselekményeket az ideiglenes elbocsátás alatt. Ez arra utal, hogy a szigorított őrizetes személyiségének formálása, nézetrendszerének átalakítása, mint a reszocializálás elsődleges alapja nem valósul meg a jogintézkedésektől elvárt mértékben. Az okok ismertek.

Véleményünk szerint a jelenlegi feltételrendszer szintjén nem várható el a büntetésvégrehajtástól, hogy ennek a jogintézménynek a hatékonysága teljes mértékben átformálja a bűnöző életmódhoz szokott elkövetőket. A társadalomtól való izoláció mellett — mely a bv. feladata — csökkenteni kell a visszaesők számát, de ehhez javítani kell az utógondozást, a szabadulók visszailleszkedési lehetőségét és nem utolsósorban a szociális háttér befogadási készségét is.

Demjén János

² Ejtsd: Juszticia! Az ókori római mitológiában a törvényhozás, az igazság istennője, akit mérleggel a kezében, bekötött szemmel ábrázolnak.